

Centralne Muzeum Jeńców Wojennych w Łambinowicach-Opolu
Stowarzyszenie Przyjaciół Centralnego Muzeum Jeńców Wojennych
w Łambinowicach-Opolu

Danuta Kisielewicz

Niewola w cieniu Alp

Oflag VII A Murnau

Opole 2015

Wstęp

Niniejsze opracowanie pt. *Niewola w cieniu Alp. Oflag VII A Murnau* dotyczy polskich oficerów w Oflagu VII A Murnau w Górnej Bawarii, obozie Wehrmachtu z lat II wojny światowej, zlokalizowanym u podnóża potężnego masywu górskiego – Alp. *Musterlager* – obóz wzorcowy różnił się znacznie od innych oflagów stworzonych dla jeńców w III Rzeszy. W tym „wzorcowym” obozie zgromadzono 5 tys. polskich oficerów (w tym 30 generałów), walczących we wrześniu 1939 r. i w Powstaniu Warszawskim w 1944 r. Bliskość Genewy w Szwajcarii, gdzie mieściła się siedziba władz Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża (dalej: MKCK), sprawujących opiekę nad jeńcami wojennymi powodowała, że niemieckie władze wojskowe starały się przestrzegać prawa międzynarodowego o ochronie jeńców wojennych, szczególną wagę przykładając do rozwoju ich życia kulturalnego i naukowego. Te elementy ich życia były szczególnie widoczne dla przedstawicieli MKCK, wizytujących obóz.

Publikacja jest wielostronnym ukazaniem dziejów Oflagu VII A Murnau w systemie jenieckim III Rzeszy podczas II wojny światowej. Moim założeniem badawczym stało się wykazanie, że Oflag VII A Murnau, mimo że był obozem jenieckim, w którym obowiązywało takie samo prawo o ochronie jeńców wojennych jak we wszystkich obozach jenieckich, to jednak ze względu na jego lokalizację na obszarze III Rzeszy, daleko od Polski, ale blisko Szwajcarii, w relatywnie dobrych warunkach bytowych, ze specyficzną strukturą zawodową i społeczną jeńców, był pod wieloma względami miejscem przetrzymywania wyjątkowym, uznawanym przez Wehrmacht za obóz wzorcowy.

W niniejszej monografii obozu uwzględniłam nowe ustalenia badawcze, zweryfikowałam też, funkcjonujące w literaturze przedmiotu, opinie czy stereotypy, dotyczące wielu aspektów jenieckiego życia polskich oficerów. Omówiłam także te, dotychczas mało znane lub nieznanne. W 1990 r. ukazała się monografia mojego autorstwa pt. *Oflag VII A Murnau 1939–1945*, napisana na podstawie dostępnych wówczas źródeł i materiałów. Wydana przez Centralne Muzeum Jeńców Wojennych w Łambinowicach-

-Opolu (dalej: CMJW) w nakładzie tysiąca egzemplarzy, została wykupiona przez czytelników już w pierwszych latach po ukazaniu się. Obecnie istnieje duże zainteresowanie tą publikacją środowisk jenieckich i kombatanckich, historyków, muzealników oraz rodzin byłych jeńców wojennych. Świadczą o tym listy od rodzin byłych jeńców Oflagu VII A Murnau do mnie i CMJW z prośbą o sprzedaż tej monografii. Z tego też powodu uznałam, że potrzebne i celowe jest opracowanie dziejów tego obozu, z wykorzystaniem nowych, dostępnych teraz źródeł, relacji i wspomnień oraz materiałów ikonograficznych.

Do podjęcia badań nad nową monografią Oflagu VII A Murnau skłoniło mnie również wzrastające zainteresowanie problematyką obozową, nie tylko badaczy historyków, mających nieograniczony dostęp do źródeł, m.in. poprzez poszukiwania za pomocą Internetu. Obecnie powstało wiele blogów i portali społecznościowych, dotyczących tego obozu. W Bielsku-Białej został utworzony Społeczny Komitet Upamiętnienia Polskich Oficerów Oflagu VII A Murnau. Rodziny byłych jeńców wojennych, żyjących w Polsce, jak i te, rozproszone w różnych częściach świata, poszukują informacji o swoich przodkach. Nie godzą się z tym, aby ich wojenne losy osnute zostały mgłą niepamięci. Pragną poznać ich jenieckie życie, postawy i działania, radości, uniesienia i okrucieństwa, jakich doznali w walce i w niewoli. Kiedy już prawie wszyscy oficerowie odeszli, ich rodziny porządkując rodzinne archiwa, uświadomiły sobie, że pamiątki, jakie pozostawili z czasów wojny i niewoli, powinny znaleźć się w instytucjach, powołanych do ochrony ich pamięci. Przekazują je więc do muzeów i archiwów. Do archiwum CMJW dokumenty i materiały swych ojców – listy, szkice, zapiski, obrazy i rysunki, przedmioty użytkowe – wytworzone w Oflagu VII A Murnau przekazali m.in.: Mariusz Brzeziński, Leszek Daniłowicz i jego syn Witold, Danuta Gumińska, Janusz Jaeschke, Urszula Jernajczyk, Mieczysław Kaczmarek, Halina Stachurska, Bogusław Szybkowski. Każda rodzinna pamiątka – dokument, fotografia, książeczka wojskowa, nieśmiertelnik, karta pocztowa, przedmiot osobistego użytku, które przekazują, są tak samo ważne jak materiał archiwalny pisany. Rodziny oczekują jednak w zamian przekazania dogłębnej i rzetelnej wiedzy na temat miejsca niewoli ich ojców i dziadków, warunków, w jakich przyszło im żyć w oflagu.

Olbrzymie zainteresowanie funkcjonowaniem Oflagu VII A Murnau wywołało zamieszczenie w Internecie ok. 300 fotografii, dotyczących jeńców tego obozu. Czarno-białe negatywy znalezione w 1999 r. przez fotografa Alaina Rempfera i jego syna Oliviera na wysypisku śmieci obok wyburzanego domu na południu Francji (w miejscowości Cagnes-sur-Mer koło Nicei), zostały umieszczone na stronie internetowej, zatytułowanej

„1939–1945 les photos oubliées the forgotten photos”¹. Francuzi po skontaktowaniu się z dr Marion Hruschką z Towarzystwa Historycznego z Murnau, upewnili się, że fotografie obrazują tamtejszy obóz jeniecki – życie jeńców, wyzwolenie oflagu, a kilka z nich przedstawia zniszczenie miasta i okolicy. Jak dotychczas, mimo ok. 25 tys. „wejść” na tę stronę internetową, nie uzyskali odpowiedzi na frapujące pytanie, kto był ich autorem (autorami), i dlaczego znalazły się we Francji. Pojawiały się natomiast wpisy „mój ojciec/mój dziadek tam był”. Możliwe okazało się rozpoznanie pewnych grup oficerów i wydarzeń z życia obozowego.

Kilkadziesiąt zdjęć z oflagu odnalezionych zostało również w sierpniu 2014 r. w punkcie sprzedaży makulatury w małej miejscowości, położonej nieopodal Tarnowa. Wierzyć trzeba, że znalazły się tam przez pomyłkę. Te nieocenione zdjęcia, ilustrujące życie oficerów w oflagu trafiły do Biblioteki w Tarnowie, a wkrótce do Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie.

Dotychczas, poza wymienioną powyżej publikacją *Oflag VII A Murnau 1939–1945*, powstało kilka opracowań naukowych i popularnonaukowych, poświęconych częściowo temu obozowi. Wiele aspektów jenieckiego życia w oflagu opisanych zostało w monografiach autorskich: Juliusza Pollacka, *Jeńcy polscy w hitlerowskiej niewoli* (Warszawa 1982); Violetty Rezler-Wasielewskiej, *Działalność naukowo-oświatowa polskich jeńców wojennych w niemieckich i radzieckich obozach podczas II wojny światowej* (Opole 2001); Norberta Honki, *Życie religijne żołnierzy polskich w niewoli niemieckiej i radzieckiej podczas II wojny światowej* (Opole 1998); Danuty Kisielewicz, *Oficerowie polscy w niewoli niemieckiej w czasie II wojny światowej* (Opole 1998). Wiedzę o obozie znaleźć można także w artykułach naukowych, zamieszczanych w periodykach naukowych i opracowaniach zbiorowych, zwłaszcza w „Łambinowickim Roczniku Muzealnym” („ŁRM”) i „Wojskowym Przeglądzie Historycznym” („WPH”) oraz w seryjnych wydawnictwach zbiorowych.

W ciągu 70 lat, jakie minęły od wyzwolenia obozu i zakończenia wojny, ukazało się również kilka wartościowych publikacji o charakterze wspomnieniowym, w których autorzy przedstawili obraz życia jeńców w Murnau na podstawie przeżyć własnych i współtowarzyszy niewoli. Są to przede wszystkim publikacje: Józefa Kowalskiego, *Odrutowane miasteczko* (Lublin 1965); Stefana Majchrowskiego, *Za drutami Murnau* (Warszawa 1970); Pawła Wiktorskiego, *Czas biegnie obok* (Warszawa 1980);

¹ hollow.one.free.fr. (10.12.2013). Warty odnotowania jest również fakt, że na platformie video YouTube, na stronie: https://www.youtube.com/watch?v=GpF6r7juS_Q, można obejrzeć sześciominutowy film o wyzwoleniu Oflagu VII A Murnau, zatytułowany – WW2: Germany (April 29, 1945).

Józefa Huberta, *Odwrócone losy* (Warszawa 1977). Z nowszych publikacji należy odnotować wspomnienia Tadeusza K. Gruszki *W Murnau* (Londyn 1994) i Franciszka Brzezińskiego *W Oflagu VII A Murnau. Dziennik polskiego oficera* (Opole 2013). Wiedza o obozie zawarta w wymienionej literaturze przedmiotu, została wyzyskana w pracy.

Podstawę źródłową opracowania stanowią głównie zasoby Archiwum CMJW, przede wszystkim akta zespołu WAST – Wehrmachtauskunftstelle für Kriegerverluste und Kriegsgefangene, czyli listy transportowe, sporządzane przez niemieckie komendantury obozowe dla Biura Informacyjnego Wehrmachtu ds. Strat Wojennych i Jeńców Wojennych w Berlinie. Niezwykle cenne okazały się dokumenty z zespołu Deutsches Rotes Kreuz (DRK – Niemieckiego Czerwonego Krzyża), zwłaszcza korespondencja, która dotyczy poszukiwań żołnierzy polskich, zaginionych w kampanii wrześniowej 1939 r., prowadzona między rodzinami zaginionych za pośrednictwem Polskiej Komisji Strat w Oflagu VII A Murnau a DRK i PCK w Warszawie, *Oberkommando der Wehrmacht* (dalej: OKW) w Berlinie i komórką WAST w Berlinie. Wykorzystałam obszerne archiwalia ze zbioru Materiały i Dokumenty, zawierające dokumenty obozowe, wytworzone przez polskie komendy obozowe i przez samych jeńców, tj. rozkazy, korespondencję niemiecką, zwolnienia z niewoli, wspomnienia i zapiski. Uwzględniłam również tzw. statystyki genewskie, czyli dane o stanie liczebności jeńców w obozach Rzeszy, sporządzane przez OKW i przesyłane do MKCK w Genewie oraz protokoły powizytacyjne MKCK. Niezwykle cennym źródłem w tym zbiorze okazały się fotokopie czterotomowej Księgi Murnau z lat 1939–1944, w której zawarte są sprawozdania, sporządzone na zlecenie najstarszego obozu gen. dyw. Juliusza Rómmla, przez zespół redakcyjny pod kierunkiem ppor. Bohdana Bocianowskiego i ppor. Jerzego Prądzyńskiego. Sprawozdania o warunkach bytowych jeńców, działalności kół i kursów naukowych oraz instytucji kulturalnych w obozie zawierają też dane statystyczne, dotyczące liczebności jeńców, ich struktury społecznej i zawodowej, dane rachunkowe i zestawienia ksiąg magazynowych. Jedna z ksiąg poświęcona została funkcjonowaniu w obozie Funduszu Pomocy Internowanym, z którego udzielano pomocy charytatywnej rodzinom jeńców wojennych i więźniom obozów koncentracyjnych. W skład Księgi Murnau wchodzi również album, jaki ofiarowano oddziałowi PCK w Miechowie (zawierający fotografie, drzeworyty, fotokopie tekstów i znaczków pocztowych), w podziękowaniu za pomoc żywnościową w niewoli.

Cennym materiałem badawczym, wykorzystanym w pracy są także relacje i niepublikowane wspomnienia, spisane przez jeńców po zakończeniu niewoli. Uzupełniają bowiem inne materiały źródłowe. Niezwy-

kle ważnymi dokumentami funkcjonowania oflagu są akty normatywne OKW, dotyczące murzauskiego oflagu i innych obozów oficerskich zawarte w tzw. mikrofilmie freiburskim. Są to rozporządzenia, pozyskane w wyniku kwerendy, przeprowadzonej przez dyrekcję Muzeum w 1973 r. w Bundesarchiv–Militärarchiv Freiburg. Niezależnie od wykorzystania zarządzeń zawartych w tym mikrofilmie, zasób archiwalny tegoż archiwum, dotyczący uregulowań prawnych funkcjonowania obozów jeńcickich został spenetrowany przeze mnie w lipcu 1994 r. Archiwalia te podlegają teraz nowym jednostkom organizacyjnym w związku z restrukturyzacją niemieckiej sieci archiwalnej po zjednoczeniu Niemiec. Jednakże przytoczone w pracy rozporządzenia z archiwum we Freiburgu zostały opatrzone przeze mnie sygnaturami aktualnymi w 1994 r.

Ze zbioru Fototeka CMJW wykorzystałam fotografie, ukazujące codzienne życie jeńców w Oflagu VII A Murnau, ich działalność kulturalną, oświatową, sportową oraz fotokopie dokumentów jeńcickich, korespondencji, książeczek wojskowych, zwolnień z niewoli, rękopisów, pocztówek, plakatów, programów imprez sportowych, a także fotografie różnych przedmiotów użytkowych i artystycznych, wykonanych przez oficerów. Szczególne znaczenie miały dla mnie kopie dokumentów, uzyskane w 1985 r. z Wojskowego Instytutu Historycznego, znajdujące się dziś w Centralnym Archiwum Wojskowym (dalej: CAW). Najbardziej wartościowe okazały się rozkazy starszego (najstarszego) obozu płk. Józefa Koryckiego z 1941 r. Niektóre spośród nich zostały zaczerpnięte przeze mnie w formie oryginalnej z CAW w Warszawie z zespołu Materiały Obozowe. Dokumenty. Wykorzystałam też materiały z Archiwum Akt Nowych w Warszawie – akta Oberkommando der Wehrmacht i z Muzeum w Koszalinie. Dział Historii Miasta i Pomorza.

Niezwykle ważne okazały się materiały zdeponowane w Instytucie Pamięci Narodowej w Warszawie, z zespołu archiwalnego Głównego Zarządu Informacji Wojska Polskiego (GZI WP) z lat 1945–1949 (od listopada 1950 r. Głównego Zarządu Informacji Ministerstwa Obrony Narodowej, GZI MON). Są to zarządzenia, dyrektywy i instrukcje, dotyczące traktowania tzw. oflagowców przez władze wojskowe powojennej Polski Ludowej. Zawierają one wiele informacji z życia oficerów w oflagu, zwłaszcza ich politycznej i konspiracyjnej działalności w niewoli oraz bezpośrednio po jej zakończeniu w Polskim Ośrodku Wojskowym. Korzystałam również z materiałów byłych jeńców wojennych, znajdujących się w moich prywatnych zbiorach.

Interesujące okazały się ponadto archiwalia z Instytutu Józefa Piłsudskiego w Nowym Jorku – spisy jeńców, akta Oficerskich Sądów Honorowych oraz ze Studium Polski Podziemnej i Instytutu Józefa Piłsudskiego

w Londynie. Zdaję sobie sprawę z tego, że mimo wielu starań, w monografii nie zostały wykorzystane wszystkie istniejące w Polsce i poza jej granicami źródła, dotyczące obozu w Murnau. Są one niezwykle rozproszone i znajdują się nie tylko w archiwach państwowych, instytutach i stowarzyszeniach, ale również w posiadaniu rodzin byłych jeńców obozu.

Monografia Oflagu VII A Murnau opracowana w układzie problemowo-chronologicznym, składa się ze wstępu, siedmiu rozdziałów i zakończenia. Zebrany materiał źródłowy i literaturowy został zweryfikowany, niekiedy poddany selekcji, a następnie przeanalizowany. W kolejnych rozdziałach publikacji przedstawiłam (rozpoczynając od spraw ogólnych, przechodząc do kwestii bardziej szczegółowych) organizację systemu jenieckiego, jego prawne unormowania, organizację Oflagu VII A Murnau, warunki życia jeńców, działalność naukową, oświatową i kulturalną. Scharakteryzowałam działalność jenieckiego ruchu oporu, by następnie wiele miejsca poświęcić okolicznościom, związanym z wyzwoleniem obozu i życiem jeńców bezpośrednio po zakończeniu niewoli w Polskim Ośrodku Wojskowym w Murnau. Omówiłam też funkcjonowanie byłych już jeńców wojennych w powojennych realiach.

* * *

W trakcie powstawania tej publikacji spotkałam się z życzliwością i pomocą wielu osób i instytucji. Nie sposób wymienić wszystkich, którzy motywowali mnie do podjęcia pracy nad monografią Oflagu VII A Murnau, pomagali mi w przeprowadzaniu kwerend i dotarciu do nieznanymi materiałów. Impulsem do nowego ujęcia problematyki tego obozu stała się m.in. korespondencja, jaką od lat prowadzę z osobą najbardziej związaną z dziejami tego obozu – dr Marion Hruschką z Archiwum Miasta Murnau. Wyrazy wdzięczności przekazuję rodzinom byłych jeńców, za ich listy i materiały, które kierują do CMJW w Łambinowicach-Opolu i do mnie.

Szczególne wyrazy podziękowania składam Pani Dyrektor CMJW w Łambinowicach-Opolu dr Violetcie Rezler-Wasielewskiej za pomoc w napisaniu i wydaniu tej publikacji. Dziękuję także pracownikom tego Muzeum za pomoc udzielaną w dotarciu do źródeł, szczególnie dr. Piotrowi Stankowi i mgr. Krzysztofowi Sznotali. Pragnę również wyrazić wdzięczność recenzentom opracowania: Panom Profesorom Stanisławowi Sławomirowi Nicieji i Stanisławowi Senftowi. Podziękowania składam Urzędowi do Spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych, Urzędowi Marszałkowskiemu Województwa Opolskiego oraz Fincon Sp. z o.o. z Tychów, którzy udzielili wsparcia finansowego w wydaniu tej książki.

Spis treści

Wstęp	9
Rozdział I. Organizacja Oflagu VII A Murnau	
Struktura organizacyjna niemieckiego systemu jenieckiego	15
Lokalizacja obozu	20
Liczebność jeńców oflagu	25
Niemiecka załoga obozowa	30
Polski samorząd jeniecki	34
Rozdział II. Traktowanie jeńców przez Wehrmacht	
Ochrona prawna jeńców	39
Łamanie postanowień konwencji genewskiej	48
Traktowanie jeńców żydowskiego pochodzenia	53
Próby zatrudnienia oficerów	56
Rozdział III. Życie codzienne w oflagu	
Rozkład dnia	59
Wyżywienie – pomoc żywnościowa	62
Poczta obozowa, handel, wymiana, usługi	64
Jeniecka pomoc społeczna	68
Sport i wychowanie fizyczne	71
Stan zdrowotny	74
Życie religijne	84
Rozdział IV. Działalność oświatowa	
Organizacja kształcenia	89
Kursy nauczycielskie	98
Indywidualna praca oficerów, odczyty, wystawy	103
Biblioteka obozowa	106
Rozdział V. Aktywność kulturalna i twórczość artystyczna	
Teatr obozowy	111
Sztuka artystyczna i użytkowa	117
Twórczość literacka	120
Życie muzyczne	124

Rozdział VI. Jeniecka konspiracja wojskowa	
Struktura i działalność konspiracyjna	129
Szkolenia wojskowe	136
Jenieckie ucieczki	140
Główne nurty ideowe oflagu	145
Wydarzenia polityczne i wojskowe II wojny światowej w opiniach jeńców	152
Postawy oficerów	156
Rozdział VII. Koniec niewoli	
Wyzwolenie obozu	161
Polski Ośrodek Wojskowy/Obóz Polskich Oficerów w Murnau	167
Dylematy: pozostać, czy wracać?	177
W nowej rzeczywistości ustrojowej Polski	182
Dla zachowania pamięci	187
Zakończenie	195
Wykaz źródeł i literatury	199
Indeks osób	205
Streszczenia	217
Spis ilustracji	219